

"שבחי ארץ-ישראל" - בספרות הפלסטינית

על "הספרות הערבית בצל המלחמה" מאת שמעון בלס, הוצ' אפקים, עם-עובד. ת"א 1978. 393 עמ'.

אלי שאלתיאל

הספרות הערבית בצל המלחמה היא עיבוד של עבודת דוקטוראט. תכונות רבות המאפיינות עבודות מחקר מסוג זה נשמרו ביצירה גם לאחר שהותאמה לצרכי של קהל קוראים רחב. שמעון בלס יודע ללא כל ספק כי ספרו עוסק בנושא רגיש שמש מעצמותיו רחבות מאד. ידיעה זו מובלעת ואינה ניכרת בסגנון הכתיבה. המחבר שומר בהקפדה רבה על איפוק במסירת ממצאי מחקרו ומותיר לקורא את הזכות להתרשם, להסיק מסקנות. לכאורה מיועד הספר לאנשי ספרות המקור רבים ליצירה הספרותית המתחדשת בערבית, ולא היא. במהלך הקריאה בספר ניתקל הקורא במעט מאד הערות על ערכן הספרותי של היצירות הנסקרות. שמעון בלס, שהכתיבה והיצירה הספרותית אינן זרות לו, מאלץ את כושר השיפוט האסתטי שלו לפנות את מקומו בפני הידיעה שהספרות, שהוא בוחן, חשובה כמסמכים חברתיים פוליטיים אשר אינם קשורים כלל בערכה הספרותי.

כל היצירות, כמעט, שהמחבר מתאר בספרו היו זרות לי. קריאה בספרו של בלס היתה לי איפוא, בבחינת מפגש ראשון עם עולם שבאופן אינטואיטיבי ידעתי תמיד כי יש חשיבות רבה בהבנתו ובידיעתו. מגבלות רבות ובעיקר שפה שאינה ידועה, סגרו בפני כפני קוראים רבים, את הדרך להכרה ולדיעה של עולם זה. ההנחה כי זריות רבות ועמוקות מבדילות ומעמיקות את הקרע הפוליטי במזרח-התיכון מקבלת אישור מדהים לאחר קריאת ספר זה. מי שעוד לא השתכנע עד כה כי פתרון הסכסוך היהודי-ערבי הוא צו שעה שאין מקום לדחותו מוטב ויקרא בספרו של שמעון בלס.

המלחמה במזרח-התיכון יצרה מציאות חברתית ופוליטית הדרושת תיקון מהיר ויסודי. הספרות המתוארת בספר מעידה על עומקן של הבעיות וחריפותן. אך זו, כאמור, מסקנתי כקורא ומתרגם; שמעון בלס מעדיף, ובצדק רב, להימנע מחריצת דין על נושאים וסוגיות המצויים לכאורה מעבר לנושא הנבדק על-ידי. הספרות הערבית בצל המלחמה חושף מימד חדש של פרשה אשר העיקוב היומיומי אחר תהפוכותיה הפוליטיות מעלים את הצדדים האנושיים שלה. בכך עיקר תרומתו של הספר לקורא הישראלי ועל היבטים אלו אעמוד ברשימתי.

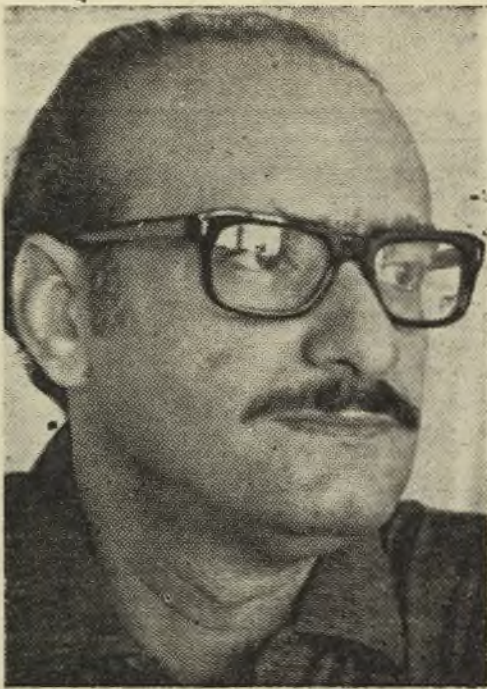
במשך שנים רבות ובתקופות שונות נכתבה הספרות הערבית בתנאי לחץ וצנזורה קשים מאד. מציאות זו כפתה על היוצרים דרכי התבטאות ושיטות המאפיינות את יצירתם באופן כולל. אך כשם שצנזורה וכפייה לא הצליחו מעולם להשתיק קולות מתאה ותגובה אותנטיים כך נפעם הקורא מול הזעקה המושמעת ביצירה הספרותית הערבית בת-זמננו, לעתים קרובות בלשון אלגוריה ומשל. שמעון בלס מגביל את תחום עיסוקו רק ליצירות שיש להן משמעות חברתית ופוליטית. במרכזו של ספרו זה ניצבת כמובן שאלת הסכסוך היהודי-ערבי אך בעיה זו אינה עומדת מעולם בבידוד מן המשמעותות החברתיות האחרות שלה. הישגיה וכשלונותיה של החברה הערבית בעימות עם האויב היהודי שלה משקפת את מצוקותיה הפנימיות של החברה ואת מצבו של הפרט בחברה זו, צדדים אלו של הבעיה זוכים אף הם לביטוי מעניין מאד ביצירה הספרותית הנסקרת.

משהגביל את עצמו לדיון במשמעות החברתית של הספרות הנבדקת חיפש שמעון בלס אחר שיטת כתיבה ותיאור המשתרעים בצורה הראויה ביותר כוונה זו. בצדק רב בחר בגישה התימית. המחבר איתר את עיקרי הבעיות שהספר רות הערבית המודרנית משקפת ותיארן אחת לאחת. זו הסיבה שיצירות אחדות מופיעות בפרקים שונים. נושא של הפרק מכתוב את כיוון החיפוש של המחבר ביצירה.

ישראלי הקורא בספר אינו יכול לעמוד על ערכו ובשורתו כסוציולוג קר ומדעי המבקש להבין את בעיותיה של חברה זרה ורחוקה. מבחינה זו, דומני, תגובתי מקריאת הספר מביעה את רצונו של הקורא הישראלי הכללי. זה, בעיקרו של דבר, מבקש ללמוד מן הספר "מה הם חושבים עלינו" כיצד השפיעה עובדת הימשכותו של הסכסוך הישראלי-ערבי על עיצובה של החברה הערבית. בחינה מגודרת-מבט זו מבליטה נושאים אחדים בספר שעליהם ארחיב את הדיבור.

עוינות וניכור זוגיים, לעתים קרובות, מאי-הידיעה. כש-התחדד הסכסוך היהודי-ערבי והתמשך הפך האויב לישות ערטילאית וסמלית. החזרת-הגלגל לאחר, נקמת המפלה הגדולה הפכו מהישג פוליטי שאפשר לממשו בתחום הריאלי לפריצת-דרך מיסטית אשר משתוסג תבטיח גם את פתרונו של בעיות מציאות וכואבות אחרות. קו מאפיין המציין את מרבית היצירה הערבית הוא הטיפוס הסטריאוטיפי של הישראלי ושל ישראל כמדינה. החייל העברי, הגס והאלים

חסר כל הרגשות, הוא גיבור מרכזי ביצירה זו. הסופרים, שאינם מכירים את הישראלי, מציגים אותו כבעיה חדה ופשוטה. הצגה סטריאוטיפית זו נעלמת ביצירתם של הסופרים והיוצרים הערבים אשר היה להם מגע עם המציאות הישראלית. שמעון בלס מבדיל, ובצדק, בין הספרות הפלשתינאית, שנכתבה בתחומי מדינת-ישראל, לבין זו שנכתבה מחוץ לגבולותיה. הסופרים הישראליים אינם גרתעים מחשיפת הצד האנושי של הבעיה. בחיבור של אמיל חביבי, למשל, נמצא גם דמויות של ישראלים "אחרים". ההתרחקות מהסטריאוטיפיות מקנה ליצירה מימד של אותנטיות ומציגה את הבעיה במלוא חריפותה. את כוחו של המיפגש עם הישראלי והחיים במחיצתו כגורם המשנה את התייחסותם של היוצרים הערביים לבעיה, אפשר ללמוד מן העובדה שהספרות הפלשתינאית, שנכתבה בשטחים הכבושים מאז 1967, אופייה מורכב ופחות פשטני. החיים תחת שלטון כיבוש, הגבירו אמנם את הרגשות הלאומיים, אך ההתחככות בישראל, העבודה בשטח מדינת-ישראל שוב אינם מותירים

שמעון בלס

לסופר בעל כנות פנימית לצאת בהכרזות ובתיאורים סטריאוטיפיים. יש איפוא, מידה רבה של אותנטיות ביצירה הספרותית הנכתבת על-ידי ערבים. בשטחה של מדינת ישראל, ספרות זו נתגלתה גם על-ידי העולם הערבי מאוחר מאד. קל מאד להבין מדוע הפכה יצירה זו למודל לחיקוי והערצה על-ידי קהל יוצרים וקוראים ערביים, בעולם זה. משהו מהרגשותו של המאהב הקורא את מכתבי האהבה של אדם אחר לאהובה המשותפת היא מנת חלקו של הישראלי הקורא את "שבחי ארץ-ישראל" של הספרות הפלשתינאית. הכמיהה לנוף האבוד, האהבה להריה ועציה של ארץ-ישראל מופיעה רק בכתביהם של היוצרים הפלסטיים. כתיבה מסוג זה הולכת ונעלמת ביצירתו של הדור השני. בני הפלסטיים אינם זוכרים את הארץ ולא ידעוה מעולם. הרוך של הערגה לנוף הילדות וחזון השיבה נעלמים ואת מקומם תופסים גילויים של זעם מתוחכם. דור היוצרים השני אינו מסתפק בתיאור הטרגדיה. הוא מחפש אחר נאשמים, אחר פתרונות למצוקה. זו הסיבה שכתביהם זו מוטרדת יותר בבעיות חברתיות כלליות. מהטחת האשמות כללית כלפי הגורל והמנהיגים המושחתים עוברים הם לבידור נוקב, "סוציולוגי", של הסיבות למצוקה והדרך לפתרונה. הדור השני ער יותר לעיקרי מחשבה והלכירות הנפוצים בעולם הגדול. בכתבתו באה לביטוי שקוף וכולט כל תמורה בהלך הרוח של העולם הערבי וכל שינוי פוליטי. באופן כזה משקפת הספרות את התהליכים הפוליטיים הפוקדים את העולם הערבי. משרוכו כל התקוות בחזון האחדות הערבית של נאצר, למשל, היה לאמונה זו ביטוי ברור וכולט גם ביצירה הספרותית.

קשה לתאר בוודאות מהי הדרך, שבה משפיעה מציאות הקיום על הספרות. מהו מרווח הזמן הדרוש לסופר כדי לעכל את משמעותה של התמורה החברתית ולתת לה ביטוי ספרותי? אפשר לשער כי מלחמת יום-כיפור היתה מבחינת גות רבות, נקודת-תפנית בולטת בעולם הערבי. חברה גדולה שהתפתלה בכאב ההשפלה, זכתה, או כך לפחות

גדמה לה, באקט של טיהור גדול. הושב כבודה האבוד וה-פגוע. בפרק האחרון החותם את הספר מנסה שמעון בלס לעמוד על השפעותיה של מלחמה זו על הספרות הערבית. מסקנתו היא כי למאורע זה אין עדיין ביטוי ספרותי אמנותי. העולם הערבי עדיין שקוע בחיפוש אחר דרכים כיצד לנצל הישג זה ולפרטו לשטרות של הצלחה מדינית. הכתיבה הפובליציסטית הושפעה עמוקות ממאורעות אלו וכדרך המגיבים הבלתי-אמצעיים לא התעלמו כותבי המאמרים מחשיבות הרגע. דומה כי אפשר לצפות שעיבוד מעמיק ומתוחכם יותר של התמורות המדיניות יבוא לידי ביטוי גם ביצירה הספרותית.

פרקים אחדים בספר מקדיש שמעון בלס לתיאור המועקה החברתית המטרידה את היוצרים. בשדה הספרות הערבית.

פרץ בנאי

מעברה במקום...

— מעברה במקום מרכז הקליטה החדש, מתחת לבנין המהודר, הפרחים והמדשאות עומדים עדיין צריפים באפור וחום השמש מרתיה, מרתיה שם את החול דיברו שם בהרבה שפות שנמחקו בזו אחר זו במחק שפת המקום

בגדר הפרדס שנעקר מזמן עודו קשור כלב הזאב אותו פיתינו בפגר יונת הבר שלא יעורר בנביחותיו — תשומת לב אדונוי הוועף הקמצן

שני זיתים היו זקופים — כמו שומרים בפתח המעברה. בלילות ירח הלבנו הרעפים ומן החלונות בקע צהוב אור המנורה

צל קר נפל על העפר עת נער וצילו ישבו שם וספרו כוכבים כשבת שני אהובים מתחת לבנין המהודר בין הפרחים והמדשאות.

השיר מוגש ללא ניקוד לפי דרישת המחבר.

חתום על עתידך

עדיין ניתן לרכוש גליונות קודמים. פנה לכתובת המנהלה ת.ד. 16452, ת"א.

כור מזון בע"מ

ערובה למוצרים מעולים במחירים סבירים